

Arnold Rüütel

„Kohaliku omavalitsuse taastamine kui Eesti riikluse vundament“

Ettekanne kollokviumil Riigikogus, 13. novembril 2019,

Lugupeetud kollokviumist osavõtjad!

Teadaolevalt vanim ja ilmselt ka kõige loomulikum ühiskonnavorm on PEREKOND. Perekond püsib koos ainult tänu kokkuleppele. Seega on perekond esimene näide riiklikest moodustistest: isa kujutab endast juhti ja lapsed moodustavad rahva.

Nii kirjutas Genfis sündinud kuid rahvuselt prantslane JEAN-JACQUES-ROUSSEAU juba aastal 1762 ilmunud raamatus „Du Contrat Social“ ja mis on tõlgitud ka eesti keelde alles aastal 1998.

Sama autori juurde jäädes tooksime ka tema tõdemuse riigivalitsemise vormide kohta. Neid loetleb ta üldjuhul kolme:

- monarhia,
- aristokraatia ja
- demokraatia.

Rousseau põhjendas, miks monarhia on sobilikuks valitsemisvormiks suurtele riikidele, aristokraatlik keskmistele ja demokraatlik valitsemisviis väikestele riikidele. Just sellesse gruppi kuulume ka meie.

Ajalooliselt on Eesti riik välja kasvanud kohalikest omavalitsustest. Oleme elanud kogukondlikes suhetes mitu sajandit kauem kui teised Euroopa rahvad. Nii väidavad ajaloolased. Siit ka meie eelised omariikluse taastamiseks 1980-te aastate lõpust ja 1990-te aastate algusest.

Iga iseseisva ja eduka riigi vundamendi nurgakiviks on hästi toimiv kohalik omavalitsus. Võtame näiteks arenenud maailma riigid, eriti Euroopas. Selle kinnituseks on sisutihe dokument, mida me tunneme „Euroopa Kohaliku Omavalitsuse Harta“ näol ja millega on ühinenud ka Eesti.

Kui meenutame nüüd aastat 1989, siis oli poliitiline ja majanduslik olukord endises NSVL-us erakordselt pingeline. Siin Eestimaal püüdsime ikka tegutseda rahvusvahelisele õigusele toetudes. Olime ju nn „Seaduste sõja“ NL-u vastu välja kuulutanud juba sisuliselt aasta varem.

18.jaanuaril 1989 otsustasime Ülemnõukogus, et seaduslik emakeel Eestimaal on eesti keel ja seda NL-u koosseisus.

24.veebruari 1989 võtsime ENSV Ülemnõukogu Presiidiumis vastu otsuse kuulutada 24.vebruar Eesti iseseisvuspäevaks ja heisata Pika Hermannini torni sini/must/valge rahvuslipp. Pole kahtlust, et sellele otsusele reageerisid imperiumimeelsed jõud väga raevukalt.

Siiski suutsime hääletamisel Ülemnõukogus saada selle otsuse toetuseks 204 poolthäält. Vastu oli 50 ja 6 saadikut jäid erapooletuks.

Ülemnõukogu otsus haldusreformi läbiviimiseks Eesti NSV-s avaldati 8.augustil 1989.a. Sellekohases 6-st punktist koosnevas seaduses rõhutati, et reformi läbiviimise vajaduse tingib IME koondkontseptsioon ning vajadus üle minna kehtivalt haldussüsteemilt omavalitsuslikule haldussüsteemile. Haldusreformi alustamise tähtajaks fikseeriti 1.jaanuar 1990.a. Sellest hetkest jõustuva seadusandluse alusel kehtestatakse Eesti NSV-s 2-tasandiline haldusstruktuur. Esimese tasandi moodustasid vallad, sisuliselt ümber nimetatud endised külanõukogud, ka alevid ja linnad. Teise tasandi alla jäid maakonnad ja vabariikliku alluvusega linnad. Meeldetuletuseks auditoriumile. Just putšipäevadel, kui Kadriorus ja Toompeal valmistati ette tegutsemisvarianti juhaks, kui kesktasandi institutsioonid ei saa riigis enam toimida, siis pidi riigivõimu ülesandeid hakkama täitma just toleaeagne teise tasandi kohalik omavalitsus, see tähendab maavanemad ja vabariiklike linnade esindajad.

Kuid tuleme tagasi 8.augusti 1989.a. Eesti NSV Ülemnõukogu otsuse juurde.

Haldusreformi läbiviimiseks moodustati Ülemnõukogu saadikutest 13-liikmeline komisjon.

8.augustil 1989.a. võeti vastu ka kohalike rahvasaadikute nõukogude valimisseadus. See seadus oli mitmes mõttes revolutsiooniline ja omas suurt tähtsust 6.aprillil 1992.a. vastu võetud Riigikogu valimiste seaduse ettevalmistamisel.

Üheks väga oluliseks sätteks eelpool nimetatud seaduses oli see, et väeosadest, kus oli piisavalt valijaid, lubati valida ainult üks rahvasaadik kas valla või linna nõukokku.

8.augustil 1989.a.võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu ka otsuse „Haldusreformi läbiviimisest Eesti NSV-s“. Nimetatud reformi realiseerimine pidi teenima kahte olulist eesmärki:

- * võimu detsentraliseerimist ja riikliku ning omavalitsusliku juhtimise täpset piiritlemist,
- * territoriaalse haldusstruktuuri reorganiseerimist.

Vastava otsuse realiseerimise algusajaks määrati 1.jaanuar 1990.a.

Täna, tagasi vaadates, võime väita, et terve 1989.aasta üheks vastutusrikkamaks tööks seadusandjatele oli kohaliku omavalitsuse aluste seaduse väljatöötamine. Kuna see oli IME kontseptsiooniga seotud esimene seadus, siis selle seaduse väljatöötamisse olid haaratud lisaks Ülemnõukogu Presiidiumile ka Riigikantselei, IME probleemnõukogu liikmed, Eesti TA Majanduse Instituudi töötajad ja rida eksperte mujalt.

Seoses valimistega kohalikesse võimuorganitesse 1989.aastal tuleks rõhutada, et oleme nagu üldiselt omaks võtnud seisukoha, et need olid esimesed demokraatlikud valimised meil Eestis.

Ilmselt peame nõustuma aga nende ekspertidega, kes on välja toonud kaks põhjust, mis ei luba meil seda väita.

Neid põhjuseid oli kaks:

- Eesti kodanikkond oli veel määratlemata ja
- valimistest võtsid osa ka okupatsiooniar mee esindajad.

Lugupeetud kuulajad!

Ei ole kahtlust selles, et tugeva omavalitsusliku baasi loomine oli suunatud omariikluse kättevõitmisele.

Selle kinnituseks tuleksime ajas tagasi Tallinna Linnahalli, kus 2.veebru aril 1990.a. toimus kõigi tolleaegsete rahvasaadikute täiskogu. On igati mõistetav, et see üritus tekitas suurt ärevust ka tolleaegses Eestimaa Kommunistliku Partei peakorteris. Õhus oli kartus, et see nii auväärne kogu kuulutab välja Eesti Vabariigi. Kohal oli 3090 eri tasandi rahvasaadikut. Suure osa nendest moodustasid 10.detsembril 1989.a. valitud kohalike nõukogude (volikogude) saadikud. Lisaks nendele Moskvasse valitud NSVL-u Rahvasaadikute Kongressi liikmed ja Eesti NSV Ülemnõukogu saadikud.

Täiskogul võeti vastu deklaratsioon: „Eesti riiklikust iseseisvusest“. Selle dokumendi vastu olid 101 saadikut peamiselt Narvast, Kohtla-Järvelt ja Sillamäelt. Erapooletuid oli 16. Juhan Truuväli on selle otsuse vastuvõtmist nimetanud rahvaasemike referendumiks. Ja seda see dokument tõepoolest ka oli.

Lugupeetud kuulajad!

Meie iseseisvuse taastamise käigus oli meil valida põhiliselt kahe arengusuuna vahel:

- üleminek liberaalsele turumajandusele või
- püüda taastada konservatiivse mudeli järgi rahvusriiki.

Võitsid need, kelle valik langes esimese arengusuuna kasuks. Igal juhul see suur töö, mis sai tehtud kohaliku omavalituse süsteemsel ülesehitusel teenis mõlemat arengusuunda. Kui võtame kätte „Õigusleksikoni“ ja avame selle leheküljelt 219, siis leiame sealt kohaliku omavalitsuse definitsiooni. Tsiteerin:

„.....õigus, võime ja kohustus seaduste alusel iseseisvalt korraldada ja juhtida kohalikku elu, lähtudes valla või linna elanike õigustatud vajadustest ja huvidest“ (tsitaadi lõpp).

Võin siinkohal väita, et meie paljude tegevus tugeva vundamendi rajamisel Eesti omariiklusele on fikseeritud ka selles definitsioonis.

Täna teid tähelepanu eest!